

ПРЕДИКАТИВНІСТЬ ЯК УНІВЕРСАЛЬНА СИНТАКСИЧНА КАТЕГОРІЯ
(на основі компаративного аналізу простих речень української та англійської мов)

Парфіненко Аліна Олександрівна,

магістр

Київський національний університет імені Тараса Шевченка

У статті розглянуто проблему визначення категорії предикативності як універсальної синтаксичної категорії. Аналіз простих речень української як флексивної і англійської як аналітичної мов демонструє наявність насамперед спільних рис в означуванні категорії, але водночас і диференційних, відмінних рис, які, фактично, засвідчують типологічні розбіжності мов.

Ключові слова: категорія предикативності, предикативні відношення, предикат.

Важливість категорії предикативності зумовлена самою природою речення. Основу конструкції простого речення утворює структурна схема, що складається зі словоформ, що виражають суб'єкт і предикат думки. Структурні схеми узагальнюють типи предикативних відношень. Проте, хоча види таких відношень за змістом є загальнолюдськими, вони мають національну специфіку [Кочерган 2003, 254]. Так, синтаксична розбудова речень не збігається цілковито у флексивних і аналітичних мовах. Центральним компонентом диктуму, який виражає зміст події, є предикат. Предикат не завжди ототожнюється із присудком. До того ж присудок може мати різні аспекти репрезентації: логічний, психологічний [Селиванова 2006, 487]. Проте в аналітичних мовах відсутня термінологічна, а значить і змістова дихотомія присудок (на формально-граматичному рівні) – предикат (на семантико-синтаксичному рівні).

Тим не менше, намагаючись збагнути предикативність як інваріант, універсальну синтаксичну категорію, розгляньмо різні структурні типи простих речень.

До основних характеристик простого речення належать його синтаксична структура, семантична структура, інтонація, а також порядок слів [Кочерган 2003, 254].

В українській мові за будь-якого порядку слів підмет визначається на основі його форми – форми Н.В. [Левицький 2005, 83]. Члени англійського речення мають, як правило, строго фіксоване місце у реченні. Порушення визначеного порядку слів мають стилістичне значення [Тихонов 2007, 4–5].

В англійській мові порядок слів є визначальним, адже в цій мові відсутні відмінкові закінчення. В англійській мові, на відміну від української мови, також відсутні особово-родові закінчення дієслів (крім *-s* для III особи однини дієслів теперішнього часу). Цим можна пояснити таку специфічну ознаку англійської мови, як обов'язкова наявність підмета і присудка, як виразників форми речення. Відсутність одного з компонентів призводить до зміни змісту речення. Наприклад, речення *I open the window (every morning)* і *Open the window* не можуть бути еквівалентними. Перше перекладається, як *Я відчиняю вікно*, а друге – *Відчини вікно*. Як бачимо, в українській мові зміст передається саме відмінними флексіями для I особи однини дійсного способу і для наказового способу.

Треба зазначити, що в англійській мові іноді вживаються речення без формально вираженого підмета, напр.: *Wish you were here!* В англійській граматиці такі речення розглядають, як периферійний тип речень (minor sentences), протиставлений основному або регулярному типу речень (major sentences):

I wish you were here! – major sentence

Wish you were here! – minor sentence

Порівняймо інші речення, зважаючи на закінчення дієслів теперішнього часу в українській мові та відсутність таких закінчень в англійській мові.

Я працюю

I work

Ти працюєш

You work

Він працює

He works

Ми працюємо

We work

Ви працюєте

You work

Вони працюють

They work

Як наслідок, майже повна відсутність закінчень компенсується в англійській мові широким використанням службових слів – прийменників, що виражають відношення між словами. Порядок слів, таким чином, має вирішальну роль у розпізнаванні синтаксичних функцій і значень слів [Тихонов 2007, 4].

Відсутність особових (але не родових) закінчень однини та множини притаманна й українській мові, а саме дієсловам у минулому часі. Отже, за відсутності підмета (формального виразника суб'єкта) і без комунікативного контексту зміст речення буде незрозумілим. Напр., у реченні *Відчинила вікно* можуть бути 3 різні суб'єкти дії:

1) *Я відчинила вікно;*

2) *Ти відчинила вікно;*

3) *Дівчина (вона) відчинила вікно.*

Отже, аналіз двоскладних і двоскладних неповних (односкладних особових) речень дає нам змогу зробити такі висновки:

1. В українській мові у реченнях, де присудок представлено особовим дієсловом у теперішньому часі, підмет не є обов'язковим компонентом для розуміння речення, тобто для співвіднесення його з об'єктивною дійсністю. Отже, носієм предикативності тут є присудок. Особове дієслово, яким виражено присудок, є синтетичною формою, вказуючи і на суб'єкт дії, і на дію. В англійській мові у дієсловах відсутні закінчення, а, отже, підмет є обов'язковим.

2. Речення з присудками-дієсловами в минулому часі, як в українській, так і в англійській мові, потребують наявності підмета, як смислорозрізнювального компонента. Таким чином, у таких реченнях формальними носіями предикативності є і підмет, і присудок.

3. Порівнюючи конструкції двоскладних речень в українській та англійській мовах доходимо висновку, що для англійської мови порядок слів є смисловизначальною характеристикою, на відміну від української мови, де порядок слів є відносно вільним, а на підмет і присудок вказує Н. в. і особово-родове закінчення відповідно.

Щодо односкладних безособових речень, то можна взяти до уваги думку російської дослідниці Г.О. Золотової про такий тип речень у російській мові. Вона вважає, що "у формах *"Йому не спиться"* суб'єкт яскраво представлено (*Він не спить*). У реченнях типу *"Не спиться, няня"* мовець повідомляє про свій стан і, відповідно, суб'єкт має певне значення і особи і може бути вербалізовано" [Золотова 1975, 108]. Г.О. Золотова також довела, що й у таких реченнях, як *"Світає!"*

Морозить!" є суб'єкт думки – час і природне середовище: зараз, тут [Золотова 1975, 113]. Відповідно *"Світало! Морозило!"* – вказує на минулий час природного середовища, а *"Світатиме! Морозитиме!"* – на майбутній час. Дієслова останнього типу є безособовими. Додамо від себе, що речення з особовим дієсловом у безособовій формі *"Не спитьсья"* можемо вважати неповним не тільки формально, але й семантично. Нам не відомо суб'єкт речення без контексту.

В англійській мові односкладні безособові речення (так само, як і односкладні особові речення) відсутні, а саме, вони є завжди двоскладними – вони мають особливі, марковані форми підмета [Левицкий 1988, 27–28]. Порівняймо:

Мені здалося – It seemed to me;

Ніколи не пізно вчитися – It is never too late to learn.

У загальному мовознавстві така специфіка пояснюється обов'язковою агентивністю англійської мови. Їй не характерна безсуб'єктність, яка притаманна українській мові. До того ж і на відсутність деяких видів безособових речень, а саме таких, як *"Не спитьсья"*, вплинула відсутність перехідних форм дієслів.

Щодо номінативних речень, то їхній статус, як одно- чи двоскладних неповних в українському мовознавстві (як і в російському) ще остаточно не визначено. Вже згадувана нами Г.О. Золотова вважає цей тип речень двоскладним, за аналогією до англійської мови [Nesfield 1954, 67] та інших романсько-германських мов. Проте знову ж таки повторимо, що номінативні речення, як і традиційно класифіковані, як особові односкладні речення, в українській мові можуть бути формально односкладними або неповними і складають напівпериферію простих речень. В англійській мові такі речення становлять тільки ситуативну периферію і за граматичними правилами потребують наявності присудка (форми дієслова *to be*). В українській мові речення типу *"Весна"* не є семантично неповним, адже синтаксичний нуль форми дієслова *бути* за граматичними правилами можна випускати. Форма *"є"* спільна для I, II, III особи однини і множини дієслова *бути* у теперішньому часі, а отже, не може бути смислорозрізнявальним показником. Проте цей принцип можна застосувати тільки для ситуації теперішнього часу, а тому номінативні речення, як правило, відповідають саме ситуаціям теперішнього часу, тобто співвідносні з моментом мовлення.

Виходячи з цих відмінностей, можемо констатувати специфіку української мови (на відміну від англійської мови) у відображенні об'єктивної дійсності, тобто у вираженні категорії предикативності. В українській мові ми маємо двоскладні та односкладні речення, як центр і напівпериферію простих речень, а також нечленовані речення, як периферію простих речень. Останній тип представляють речення (*Ой! Леле!*), що не виражають предикативності у формально-синтаксичному плані, а предикативне відношення до дійсності в яких передається з опорою на контекст. В англійській мові центром простих речень так само виступають двоскладні речення. Односкладні речення разом із нечленованими реченнями (за українською термінологією) є тільки ситуативними реалізаціями простого речення, а тому становлять абсолютну периферію простих речень. Як вже було зазначено, такий тип речень в англійській граматиці має назву *"minor sentences"*; таких термінів, як *"односкладні речення"* та *"нечленовані речення"* англійська мова не знає. Останній тип речень представляє собою номінативні речення, які використовуються у заголовках, стереотипних та емоційних висловлюваннях та прислів'ях, напр.:

Thanks! Hello!

Ow! Eh? Shhhh!

Easy come, easy go.

Happy birthday!

Таким чином, на основі компаративного аналізу категорії предикативності у простих реченнях української та англійської мов, ми прийшли до висновку, що носіями предикативності є водночас і підмет, і присудок у двоскладному реченні, як інваріантний, "базовий, вихідний конструкції" [Левицький 2005, 85]. Характеристиками предикативності можемо вважати і модальність, і темпоральність, і персональність.

З іншого боку, ми виявили специфіку української та англійської мов у вираженні категорії предикативності. Так, для української мови це буде підмет і присудок у двоскладному (повному і неповному) реченні або головний член односкладного безособового речення (на формально-синтаксичному рівні). Для англійської мови – це насамперед порядок слів, який визначає місце підмета і присудка (на формально-синтаксичному рівні) та суб'єкта і предиката (на семантико-синтаксичному рівні). Головний член безособового речення, який не співвідноситься ані з підметом, ані з присудком, є показником специфіки саме української мови, як іншого за предикативністю типу мов.

Таким чином, можемо говорити про актуальність застосування синтаксичного критерію до типологізації мов, а саме нової типології, в основу якої буде покладено засоби вираження категорії предикативності у різних мовах.

В статье рассмотрена проблема определения категории предикативности как универсальной синтаксической категории. Анализ простых предложений украинского как флективного и английского как аналитического языков демонстрирует присутствие общих черт в определяемой категории, но в то же время и дифференциальных, отличительных черт, фактически свидетельствующих о типологической разнице языков.

Ключевые слова: категория предикативности, предикативные соотношения, предикат.

The article deals with the problem of defining the category of predicativity as the universal syntactical category. The attempt to find new views and perspectives in solving this problem as made. We analyzed the simple sentences of Ukrainian and English languages. A set of common and differential features within the analyzed category have been pointed out.

Key words: category of predicativity, predicative relationship, predicate.

Література:

1. Золотова Г.А. К понятию предикативности / Г.А. Золотова // Теоретические проблемы синтаксиса современных индоевропейских языков. – Л., 1975.
2. Кочерган М.П. Загальне мовознавство: Підручник / Михайло Петрович Кочерган. – К: Видавничий центр "Академія", 2003.
3. Кучеренко І.К. Актуальні проблеми синтаксису української мови / І.К. Кучеренко. – К., 2003.
4. Левицький Ю.А. Основы теории синтаксиса: Учебное пособие / Ю.А. Левицкий. – Изд. 3-е, испр. и доп. – М., 2005.
5. Левицький Ю.А. Предложение и высказывание / Ю.А. Левицкий. – Пермь, 1988.
6. Селіванова О. Сучасна лінгвістика. Термінологічна енциклопедія / Олена Селіванова. – К., 2006.
7. Тихонов А.А. Английский язык. Теория и практика перевода: учеб. пособие / А.А. Тихонов. – М., 2007.
8. English Online. Professional. A Handbook for Teachers. – 2008.
9. Nesfield J. Manual of English grammar and composition / J. Nesfield. – N.Y., 1954.